

A magyar geográfia felszabadulás utáni fejlődésének első évtizedét a dialektikus és történelmi materialista alapon álló marxista tudomány kialakítása, az új módszerek és célkitűzések kidolgozása, a kutatások ugrásszerű kiszélesedése jellemezték.

A tudomány elvi és módszertani alapjának tisztázása az Akadémia újjászervezése után a Társadalom-Történelmi Tudományok Osztálya irányító támogatásával indult meg. Az első öt éves terv tudományos kutatási feladatai már körvonalazták az új társadalmi helyzetnek a földrajzzal szemben támasztott igényeit. De a marxista szellemű földrajztudomány megteremtése és a szocializmus építése során felmerült új társadalmi szükségleteknek a földrajz oldaláról való megválaszolása hosszú, szinte máig tartó tudományos elvi- és kutatás-módszertani viták, tanulmányok egész során keresztül ment végbe. E tekintetben nagy segítséget jelentett a szovjet marxista földrajz eredményeinek felhasználása, illetve a szovjet geográfusok közreműködése is.

Ez időszakban jöttek létre a földrajzi kutatást végző munkahelyek. Egyrészt az egyetemi és az oktatási reform, másrészt az öt éves gazdasági és káderfejlesztési terv következtében egyre több fiatal geográfus került a földrajzi tanszékekre oktatónak és kutatónak, másrészt az MTA létrehozta saját földrajzi kutató bázisait (Földrajztudományi Kutató Intézet, Dunántúli Tudományos Intézet) és újjáalakította a Magyar Földrajzi Társaságot.

A földrajz kettős arculata

A földrajz kettős arculatának* marxista meghatározása és a kutató módszerek tisztázása igen lényeges volt, mert a polgári földrajz téves elvi-módszertani gyakorlatában nem egyszer alkalmazták a természet törvényeit a gazdaság-földrajzi mozgásfolyamatok magyarázására. A két tudományág azonban elvi alapjainak és módszereinek külön-külön való kimunkálása és témaválasztása során, célkitűzéseiben is az indokoltnál jobban elkülönült egymástól.

A földrajz két ágazata közötti elkülönülés és további belső specializálódás miatt tudományunk a népgazdaság komplexen felmerülő gyakorlati és kultu-

* A marxista földrajz dualista tudomány, egyik oldalon a *természeti földrajz* áll, amely a természettudományok dialektikus módszereivel a földrajzi környezet változásait, adottságait elemzi, rendszerezi, előrejelzi; a másik oldalon a *gazdasági földrajz* társadalomtudományi jellegű, mely a politikai gazdaságtan tételeit alkalmazva vizsgálja a termelés térbeli szerkezetét, fejlődési irányát. (A *kartográfia* sajátos módszereivel főleg az előbbieknél kutatási eredményeit dolgozza fel különböző földrajzi, illetve tematikus térképeken.)

rális igényeire eleinte csak megosztott erővel tudott felkészülni és reagálni. Mégis az éveken át folytatott elvi és módszertani viták és a széles kibontakozó tudományos kutatások során a földrajz feladata, módszere alaposan ártékelésre került.

A fiatalon kibontakozó gazdaságföldrajz elsőként vetette fel az ország gazdasági körzetesítésének szükségességét. E téren elvi és módszertani kutatásaival, konkrét körzetesítési javaslataival kereste a gyakorlat felé a kapcsolatot. A természeti földrajz eleinte síkvidéki geológiai és hidrogeológiai térképezésen keresztül kapcsolódott be az első öt éves terv kutatási munkálataiba.

Az ötvenes évek közepétől, a már tisztázott elvi alapokon a korábbi kezdő kutatókból elmélyült és gyakorlott szakemberek váltak. A földrajzi kutatások hatásfoka nagymértékben megnövekedett. Az elért eredmények, főként ez időszak második felében, sokoldalú elemzésekre alapozódtak, a gyakorlati igények felé közelítettek és alkalmasak a természeti, illetőleg a gazdasági folyamatok előrejelzésére is.

A földrajzi kutatásokról ez időszak alatt az Akadémiai Kiadó kereken 30 monográfiát és tanulmánykötetet, más kiadók (Tankönyv-, Mezőgazdasági-, Közgazdasági Kiadók, Gondolat) szintén mintegy harminc fontosabb felsőfokú tan- és kézikönyvet, illetve tudományos ismeretterjesztő munkát jelentettek meg.

Míg a korábbi időszakban a földrajz főleg kulturális-oktatási, társadalmi igények kielégítését szolgálta, addig az utóbbi években a földrajzi alapkutatások is mind témájukban, mind módszereikben a gyakorlat igényeit egyre jobban figyelembe veszik. Alkalmazott földrajzi témák (tájértékelés, tematikus térképezés), módszerek kidolgozása is megindult. A szakvélemények készítésénél ezeket fel is használták. Állami tervező szervek, intézmények, gazdaságok felismerve a földrajz ilyen gyakorlati és szervezési feladatok megoldásához is kapcsolódó vizsgálatait megbízásokkal fordulnak az egyes geográfiai intézményekhez.

Társadalmunk gyakorlati és kulturális igényeit figyelembe vevő földrajzi kutatások eredményeiről csak kiemelten, mintegy példaszerűen adhatunk e helyen számot.

A természeti földrajz főbb eredményei

Magyarország természeti (földrajzi) adottságainak részletes feltárása a *tájékutatási* program keretében, az ötvenes évek elején kezdődött meg, majd a hatvanas évektől a társtudományok és a gyakorlat igényeit jobban kielégítő természeti földrajzi *tájértékelés* irányzatával egészült ki. E kutató munkában az MTA Földrajztudományi Kutatócsoportja irányításával csaknem valamennyi földrajzi intézmény és a természeti földrajzzal rokon kutatásokat végző intézmény (földtani, talajtani, éghajlattani, vízrajzi, növényföldrajzi) számos munkatársa vett részt. A mintegy két évtizede folyó sokrétű terepvizsgálat során az ország túlnyomó részét közép- és nagytájak szerint csoportosítva kutatták. A középtájból eddig 8 monográfia, illetve tanulmánykötet jelent meg, Magyarország komplex természetföldrajzi monográfiája és tájértékelése nagytájak szerint elkészült. Az öt kötetes sorozat szerkesztése, illetve kiadása folyamatosan halad.

Az előbbi téma az elmúlt évtizedben az ország egészének áttekintő *geomorfológiai térképezésével* is kiegészült. Megkezdődött a nagyléptékű geomorfológiai,

földhasznosítási, talajeróziós, növényföldrajzi és más *tematikus földrajzi térképezés* is. Ezek a részletes, tematikájukban és módszereikben teljesen új típusú térképek a tudomány és a gyakorlat mai bonyolultabb és részletesebb felmérést kívánó igényeinek kielégítését szolgálják, nem csupán általános tájékozódásra alkalmasak, mint a kisléptékű földrajzi térképek. A különböző földrajzi és tematikus térképeket a hazai tudományos és gyakorlati szervek igényelik, a nemzetközi fórumok pedig módszereinket elismeréssel fogadták.

A *természeti földrajzi folyamatok* felszínalakító dinamikájának általános törvényszerűségeit vizsgáló, több irányú kutatások (folyóvízi- és szélérozió, karsztos és általános lejtőpusztulás, üledékképződés, mikroklímaterületek, talaj és növényterek stb. vizsgálatai) sokrétű és gazdag eredményei — eltekintve attól, hogy a fentebbi témák feldolgozásának is nélkülözhetetlen alapjait képezték —, számos esetben szolgálták a társtudományok és közvetlenül a gyakorlat, a népgazdasági tervezés igényeit is. Ezek az eredmények könyvek, tanulmánykötetek, folyóiratcikkek és térképek alakjában kerültek nyilvánosságra, illetve szakvélemények formájában közvetlenül a gyakorlati szervek elé.

Jelentősebb gazdasági földrajzi eredmények

A magyar marxista *gazdasági földrajz* mint tudomány tulajdonképpen a felszabadulást követő évtizedben alakult ki. Bár feladatai, koncepciója, módszerei körül máig is tartó meg-megélénkülő viták folytak, mégis több kulcskérdésben, legfontosabb vizsgálati területein — a termelés ágazatainak, továbbá a népesedési és a települések térbeli eloszlásának, fejlődésének vizsgálataiban — a társadalmi igényeket egyre jobban kielégítő, jelentős eredményeket ért el. Magyarország gazdaságföldrajzának összefoglaló kézi- és tankönyvei jelentek meg.

Az *iparföldrajz* a legutóbbi években az ipari létesítmények optimális elhelyezésének elméleti-módszertani kidolgozásában volt eredményes. Behatóan vizsgálta a KGST ipari kooperációk közül az egyesített energiarendszer, a kőolajipari és az alumíniumipari együttműködés gazdaságföldrajzi problémáit. Elkészült az ország néhány iparföldrajzi körzetének regionális feldolgozása.

A *mezőgazdasági földrajz* kidolgozta az ország mezőgazdasági földrajzi típusait és bevezette a földhasznosítási térképezést. Monografikus feldolgozásra került a magyar állattenyésztés és takarmánytermesztés, továbbá, mint speciális kultúra, a magyar paprikatermesztés földrajza. A homoki területeken az öntözési feltételeket feltáró elemző földrajzi kutatás eredményeit a termelésben már alkalmazzák. Vizsgálatok folynak az eltérő természeti feltételek hatásának érvényesülésére a nagyüzemi gazdálkodásban.

A *népesség- és településföldrajz* többek között feltárta a felszabadulást követő nagymérvű népességmigráció rugóit, arányait és következményeit a népességet kibocsátó illetőleg befogadó területeken, különös tekintettel egyes mezőgazdasági és bányászati körzetek foglalkoztatottsági problémáira. Az ország településhálózata átalakulásának, egyes városok vonzásterületének, a tanyás településrendszer visszafejlődési folyamatának, továbbá az idegenforgalom szempontjából kiemelten fejlődő területeknek földrajzi vizsgálatában születtek a gyakorlati szervek számára is hasznosítható eredmények.

Az ötvenes évek derekán újjászervezett magyar *kartográfia* gyors fejlődésnek indult és a polgári térképezés terén évtizedes elmaradás, pótlás közben új, széles alapokon képzett geokartográfus generáció nőtt fel.

A hazai tudományos, oktatási-kulturális és gyakorlati élet igényeit szolgáló kiadványok egész sora mellett a magyar kartográfia idegen nyelvű térképeivel, atlaszaival a nemzetközi fórumokon is sikert aratott. Az 1 : 2 500 000 Nemzetközi Világtérkép sorozat tematikájának elkészítésében és a térképek szerkesztésében is jelentős szerepet tölt be a hazai kartográfia.

A földrajz és a rokontudományok kutatásainak fontos eredményei a gazdasági tervezés és a további kiértékelő vizsgálatok számára áttekintően a „Magyar Nemzeti Atlasz”-ban és részletesebben a „Regionális Atlaszok” térképsorozatban jelentek, illetve jelennek meg.

A magyar földrajztudomány számos eredménye az oktatáson és a különböző társadalmi szervezeteken keresztül a geográfus aktivisták, tudósok előadásai és népszerű tudományos munkái (pl. „A világgazdaság földrajza”, „A föld mezőgazdasága”, „Az ember és a Föld”, „Európa földrajza I–II.”, „Nemzetközi Almanach” stb.) révén népünk kulturális közkincsévé is vált.